

ХМАРИ НАД АЙАСТАНОМ*

Колись давно в Єревані автор цих рядків стояв біля підніжжя пам'ятника «Давид Сасунці» різця Є. Кочара. Могутній вершник на здибленому коні заносив меч над уявними головами ворогів свого народу, а тим часом довкола їздили розкішні приватні джипи, прогулювалися ошатно вбрані містяни, вирувало цілком мирне життя. Майнула думка про те, що ось-ось може статися культурний розрив між поколіннями й звиклим до комфорту і достатку вірменам ХХІ ст. цей войовничий образ навряд чи залишиться близьким. Був 1984 р. – війна за Карабах мала розпочатися за якихось 4-5 років...

З початком новітнього раунду воєнних дій у Нагірному Карабаху проукраїнські інформаційні джерела сливе одностайно стали на бік Азербайджану. Деякі з них так шаленіли від захвату при звістках про перемоги азербайджанської армії, нібито це наші військові відвойовували в москалів Донбас чи Крим. До певної міри таку позицію можна зрозуміти: власна національна трагедія змусила українців стати суворими прагматиками й чітко поділити світ на «своїх» та «ворогів» – хоча за певних обставин надмірна чіткість такого двоподілу може виявитися радше шкідливою...

У цьому сенсі ситуація з Карабахом була для нас ніби зрозумілою. По-перше, є очевидна аналогія між ним і сепаратистськими утвореннями на українській землі: «успішність» вірменського «експерименту» зі збройного загарбання чужої території та розбудови ніким не визнаної «республіки» спонукало до схожих кроків наших ворогів – без карабахського прикладу імовірність постановки, приміром, «ДНР» та «ЛНР» була б істотно меншою. По-друге, від початку втілення Московією своїх виразно антиукраїнських планів Вірменія була однією з українебагатьох її сталих і послідовних союзниць. Натомість Азербайджан займає більш прихильну до України позицію, володіє запасами вуглеводневої сировини і є «молодшим братом» дружньої нам Туреччини, яка, на відміну від західних «Putin-versteher-ів», мужньо й вправно ставить чоло збройним зазіханням москвитів на чужі терени та ресурси.

* Айастан – «країна вірменів», національна назва країни у вірменів

Але щойно замовкли вибухи в ущелинах Малого Кавказу, як на телеекранах з'явилися задоволені пики Путіна со товарищи й ми дізналися про потужний десант російських «миролюбців», які підготовку до відбуття у Закавказзя розпочали ще за кілька днів до припинення там воєнних дій. Почули з вуст московських достойників інвективи на адресу «союзної» їм Вірменії та її лідера, зміст яких спонукає думати про формування геополітичної осі «Москва – Баку – Анкара», а тон є таким, що навіть «бандеровський фашистам» упору попуститися й полегшено зітхнути – ми, виявляється, не найгірші в цьому світі... Й ось уже Путін з Ердоганом напряму вирішують між собою питання про статус Центра контролю за дотриманням мирних угод, «забувши» проконсультуватися з азербайджанською стороною бодай для годиться.

Справжнім переможцем у підсумку може виявитися зовсім не Азербайджан... Тим часом над Карабахом зависли чорні дими – його масово покидають вірмени, спалюючи на прощання свої маєтності та оселі. Прямо скажемо, це мало нагадує свято визволення «зі сльозами на очах» – радше черговий акт геноциду багатотраждального народу, чия мандрівка до Обіцяного Краю виглядає нині як ніколи далекою від успішного завершення.

Упродовж майже трьох десятиліть існування Нагірно-Карабахської Республіки її не визнала жодна держава світу – навіть офіційний Єреван вважав за ліпше втриматися од цього кроку. Між тим під час Першої Карабахської війни світло й воду в оселі єреванців подавали не більше як по 1,5-2 години на добу; міські парки були вирубані на дрова для «буржуйок»; сотні тисяч людей покидали Вірменію, яка щойно нарешті здобула незалежність... Що спонукало маленьку державу в таких складних умовах змагання за власне виживання піти на цю авантюру, вочевидь загрозливу для її суверенітету та обтяжену численними негативними наслідками? Чи не розумніше й краще було б налагоджувати добросусідські стосунки з найближчими сусідами?

Вірменія була першою країною

світу, котра зробила християнство своєю національною релігією. Для того часу (303 р.) це був справжній прорив у майбутнє, який для самих вірменів мав украй драматичні наслідки. Віра в Христа переможно поширилася в Європі, проте в сусідніх з Вірменією країнах, за винятком Грузії, вона не прижилася, витіснена врешті-решт ісламом. Тож наступні століття перетворилися для нації на череду майже безперервних війн, окупацій, повстань, відчайдушних спроб відстояти свою самобутність та самоправність у ворожому докльлі.

Загарбання Росією на початку ХІХ ст. меншої, іранської частини Вірменії врятувало її мешканців принаймні від фізичного насильства та релігійних переслідувань. Одне й друге сягнули в сусідній Османській імперії у роки Першої світової війни – небачений і нечуваний в новітній історії геноцид поклав край існуванню вірмен на більшій частині їхніх етнічних теренів. Після нього в Цоцку, Кілікії, Васпуракані, Тароні та інших землях історичної Вірменії просто не залишилося живих вірмен. Християнські піддані Порти були знищені, вигнані або, «в кращому випадку», силоміць навернені в іслам. Кров'ю були забарвлені й тогочасні вірмено-азербайджанські стосунки – щоправда, тут жорстокість була взаємною й жертви падали з обидвох боків...

По завершенні Першої світової держави-переможці в низці декларацій висловили намір відновити справедливість щодо вірмен, однак військове мистецтво та рішуча зовнішня політика Атаюрка звели на пси ці кволи заміри. Новопостала, знекровлена від народження Вірменська держава виявилася неспроможною чинити належний опір і, зрештою, була окупована більшовиками. Свято вірячи в можливість поширення своїх ідей серед «трудящих Сходу», останні погодилися визнати турецький суверенітет не лише над етнічними вірменськими землями, що належали Порти до 1914 р., а й над частиною теренів власне Російської Вірменії (сучасні вілайєти Карс, Ардаган, Ігдир). Крім того в складі Азербайджану опинилися, всупереч початковим обіцянкам Кремля, як оточена вірменськими теренами Нахичевань, так і майже всуціль вірменський Нагірний Карабах.

Зрештою під юрисдикцію «Вірменської РСР» потрапила лише 1/10 (!!!) частина історичних вірменських теренів. Радянська влада принесла країні повний набір своїх традиційних «принад», включно з масовими репресіями, проте разом і рідкісну в цих краях політичну стабільність, національну безпеку, потужне економічне та культурне піднесення. Принаймні останні десятиліття СРСР стали для вірмен періодом доволі пристойного добробуту та відносно вільного національно-культурного розвитку. Територіально найменша, Вірменія була єдиною з-поміж «союзних республік», в населенні якої частка представників титульної нації не зменшувалася, а зростала, сягнувши наприкінці 80-х рр. рекордних для СРСР 93%.

На хвилі горбачовської «демократизації» вірмени передусім згадали про Карабах. На їхні мирні попервах намагання повернути собі цю територію Азербайджан відповів сумгаїтським погромом. Погромники не були аж надто чисельними, однак реакція на цю подію офіційного Баку та азербайджанської інтелігенції виявилася ухильно-невизрадною; під будівлею, в якій судили вбивць натовп вимагав свободи для «героїв нації», а судді майже не приховували своїх симпатій до підсудних... Відтак кілька десятиліть вірмено-азербайджанського добросусідства стрімко пішли у непам'ять, натомість задавнений біль та взаємні образи знов набули першорядного значення. Спалахнув кривавий карабахський конфлікт, розв'язати який Кремль виявився неспроможний.

З розпадом Союзу це протистояння переросло у повномасштабні воєнні дії, в ході яких вірмени не лише відвоювали Нагірний Карабах, але й пробіли до нього широчезний «коридор» через азербайджанські терени.

Карабахська політика офіційного Єревану викликає суперечливе до себе ставлення: з одного боку, територіальні загарбання під приводом захисту одноплемінників суперечать міжнародному праву й нагадують відповідні практики нацистів і більшовиків, а з іншого...

Вірмени неспроможні розглядати проблему винятково в категоріях міжнародного права, поза контекстом такої особливості своєї національної історії, як неймовірно жорстоке й водночас приголомшливо «успішне» кількасотлітнє витискання їх тюркомусульманськими елементами з їхнього питомого національного ареалу.

Загарбання росіянами Криму ста-

Конфлікт в Нагорном Карабахе

- Примерные районы боев 27 сентября — 1 октября 2020
- Обстрелы 1–3 октября 2020
- Территории под контролем армянских сил
- Территории Нагорного Карабаха под контролем Азербайджана

Источник: Русская служба Би-би-си

ло бажаним для вірменських політиків прецедентом збройної анексії населеної одноплемінниками чужої території. Вони небезпідставно розраховували, що могутній союзниць вдасться накинути світові вигідне для неї розв'язання кримської проблеми, а потім механізм прецедентного права спрацює на користь Вірменії у суперечці за Карабах. Це частково пояснює реакцію офіційного Єревану на російські посування, проте для повного її розуміння мусимо уважно поглянути на політичну мапу сучасного Закавказзя.

Вірменія з північного заходу сусідить з Грузією. Попри наявність певних каменів спотикання, грузинсько-вірменські взаємини в цілому розвиваються успішно й викликають найменше побоювань. Проте невелика, не надто заможна, обтяжена задавненими конфліктами й нераз неспокійна Грузія запропонувати своїм сусідам здатна не так вже й багато – хіба що досвід успішного здійснення радикальних реформ та певний доступ до морських портів і транзитних комунікацій...

Набагато більший потенціал має

співпраця з Туреччиною – регіональною супердержавою, чий економічний, військовий та демографічний потенціал стрімко зростають. Однак вірмено-турецький кордон залишається заблокованим, а з вірменського боку – навіть не визнаним остаточно. Взаємини сторін безнадійно обтяжує столітньої давнини геноцид, що його категорично відмовляється підтверджувати офіційна Анкара. В 2009-му обидві країни підписали протоколи про встановлення дипломатичних та інших двосторонніх відносин, однак процеси їх ратифікації з обидвох сторін заморожено на невизначений термін. Туреччині далі вдається, хай не так успішно, як раніше, гальмувати визнання вірменського геноциду світовою спільнотою.

Іран є традиційним суперником Туреччини, тому до Вірменії там ставляться доволі прихильно. Аж настільки, що президент Ірану відвідав свого часу меморіал на пагорбі Цицернакаберд, а міська рада Тегерана (проте не меджліс!) визнала злочин, вчинений проти сусіднього народу. Для зміцнення взаємних стосунків за роки незалежності було прокладено га-

зогін та споруджено міст через Аракс. Однак Іран є ізгоєм світового співтовариства й кроки до зближення з ним обтяжені потенційними непорозуміннями з демократичним світом. До того ж християнська Вірменія навряд чи відчувається затишно в товаристві країни, рішуче налаштованої на «експорт» фундаменталістського ісламу, в тому числі й немирними методами.

Проте найпроблемнішим сусідом Вірменії, безперечно, є Азербайджан. Країна, з народом якої вірмен ділять не лише спогади про давні кровопролиття, а й досі кровоточиві рани Сумгаїта, Баку, Карабаха, Ходжали... Демографічно та економічно Азербайджан є сильнішим за Вірменію й володіє, на відміну від останньої, значними покладами вуглеводневої сировини, що посприяло розбудові в цій країні режиму «контрольованої демократії».

У 2000-х роках у навчальному семінарі НАТО в Будапешті брали участь одночасно вірменські та азербайджанські офіцери. Один із азербайджанців, такий собі Раміль Сафаров вночі сокирою відрубав голову (!) вірменському лейтенантові Гургену Маркаряну. На суді вбивця стверджував, що зарубаний ним вірменин довів його до цього кроку своїми знущаннями (що в принципі не можна виключити, оскільки ненависть між двома народами є взаємною), проте плутався в своїх свід-

ченнях і не зміг навести жодного доказу цих знущань.

Поодиноких садистів можна знайти в будь-якому народі, однак показовою є якраз реакція азербайджанської влади та суспільства на цей інцидент. Допоки вбивця відбував покарання в угорській в'язниці, офіційний Баку не припиняв зусиль з його депортації на батьківщину. Азербайджанські дипломати доводили західним партнерам, що карний кодекс їх країни не передбачає пом'якшення покарань за такі злочини; аби «позитивно» вплинути на постанову суддів, Азербайджан придбав навіть великий пакет угорських цінних паперів... Зрештою в'язня було таки доправлено з берегів Дунаю на береги Каспію. Літак із Р. Сафаровим ще розтинав повітря своїми крилами, коли президент Алієв підписав декрет про помилування вбивці, йому було присвоєно звання майора й виплачено зарплатню за всі роки перебування в ув'язненні. В урочистій зустрічі «героя» та влаштуванні його подальшої долі взяли участь найвищі достояники Азербайджану, на його честь відбулися маніфестації, солідарність з ним висловили численні представники національної інтелігенції, тоді як незгоду й обурення – лише одиниці.

«Феномен Сафарова» великою мірою пояснює, чому з-поміж вірмен не

спостерігається масова готовність «просто перестать стрелять» і почати налагоджувати дружні стосунки із сусідами, які одного дня можуть прийти з сокирами по їхні голови. (Вони ж, зрештою, не українці, значна частина яких уперто «не розуміє» схожих «натяків» з боку Московії – з виколотими очима, розпанаханими животами, відрубаними кінцівками наших співгромадян тощо!..) Та безпеку для Вірменії становить не саме лише войовниче налаштування північно-східного сусіди.

Як відомо, більша частина етнічних азербайджанських теренів розташована у північно-західній частині сучасного Ірану – саме тій, яка межує з Вірменією. Упродовж минулого століття національний рух іранських азербайджанців кілька разів потужно спалахував, а потім вигасав майже цілковито. Активної постановки питання про воз'єднання нації незалежний Азербайджан довгий час уникав, однак розмови на цю тему точаться в Баку майже неперервно й відома ініціатива зі змінення назви країни на «Північна Азербайджанська Республіка» може стати сигналом до активізації об'єднавчих інтенцій. Якщо останні досягнуть бодай часткового успіху (наприклад, у вигляді створення в Південному Азербайджані національної автономії з певними політичними правами), Вірменія виявиться відтятою від свого іранського партнера й оточеною

азербайджанськими теренами вже з «двох із половиною» сторін.

Але й це ще не все! На відміну від вірмен, національна свідомість азербайджанців сформувалася доволі пізно, а їх етногенез остаточно не завершився дотепер. При тому азербайджанська й турецька мови відрізняються навзаєм не більше, ніж діалекти, а культурна та історична близькість обох народів просто впадає у вічі. Між ними щоправда існують релігійні відмінності, – турки є сунітами, а в Азербайджані переважає шиїзм, – проте ідеологія та політика в обох державах мають підкреслено світський характер... Ідея про те, що обидва народи є, по суті, одним національним цілим («одна нація – дві держави») має прихильників як в Анкарі, так і в Баку. Обидві країни виявляють тенденцію до дедалі тіснішої взаємодії, зокрема військової, та повне порозуміння й взаємну підтримку у вірменському питанні.

Якщо окреслені вище тенденції набудуть подальшого розвитку, то... Достатньо побіжного погляду на географічну мапу, аби збагнути, хто й що стоїть на шляху до єднання азербайджано-турецької нації. Маленька Вірменія опиняється у повному сенсі в пащі дракона! Питанням життя й смерті стає для неї наявність потужного союзника масштабу світової наддержави. США? Так, вони допомагають – найбільше в світі американське посольство розташоване саме в Єревані (!), а за душевним обсягом американської допомоги Вірменія поступається лише Ізраїлю. Але Америка перебуває далеко тож її здатність до ефективного втручання на боці свободи й демократії в близькосхідному регіоні викликає поважні сумніви. Водночас для Дядечка Сема Туреччина, ба навіть Азербайджан є набагато цікавішими партнерами, ніж крихітна ізольована Вірменія. Ще більшою мірою це стосується прагматичного й наразі малоактивного в Закавказзі Китаю.

Натомість Росія в цьому регіоні має визначені, підкріплені військовою присутністю інтереси й стало залишається дійовою особою місцевої політики протягом принаймні останніх двох століть. Державному Єреванові обирати не доводиться... Російсько-вірменські взаємини важко назвати союзом з любові. Навряд чи багато вірменів, як утім і азербайджанців, плекають ілюзії щодо щирого прагнення Москви сприяти розв'язанню карабахської проблеми. Росіян більше влаштовує роль «вічного посередни-

ка», без якого розсварені і послаблені конфліктом сторони не здатні обійтися. Повністю в російських руках опинилися за роки незалежності вірменські енергетика та залізниця; на місцевому ринку освітніх послуг потужно представлені російські виші, а в комунікаційній сфері, відповідно, російські медії.

З посиленням путінського авторитаризму й загостренням його конфлікту із західним світом щораз коротшає мотузок, на якому «білокам'яна» тримає своїх «союзників». Так, Кремль заблокував намагання Вірменії отримати квиток до ЄС, натомість змусив Єреван приєднатися до невігідного йому Митного Союзу. В розпал протистояння на київському Майдані новітній государ вся Русі з небаченою помпою прибув до Єревану, де за один раз підписав аж 12 міждержавних угод – так, щоб уже назовсім... Позиція, зайнята Вірменією стосовно загарбання Криму, а тепер прибуття чергового десанту російських «миротворців» виглядають черговими кроками у згортанні незалежності Вірменії та поверненні її фактично до статусу безправної «союзної республіки» під московським протекторатом.

На прикладі Вірменії ми бачимо, як право нації на життя входить у протиріччя з принципами міжнародного права на кшталт непорушності кордонів тощо; як «вибірково» ставиться світова спільнота до національних трагедій; як «мирні» демографічні та етнополітичні зміни погрожують довершити на-

родовбивство, розпочате свого часу вогнем та мечем. Вочевидь забезпечення волі та процвітання маленької нації потребує нестандартних розв'язань як від неї самої, так і від решти світу. Хочеться вірити, що повернення під московську кормигу не є остаточним і що феномен Вірменії ще довгі століття тишитиме здивоване людство неповторністю своїх барв та потужним буянням національного генія.

Чи спроможні останні закавказькі події наблизити тривке врегулювання ситуації в регіоні? Автор бачить у цих подіях принаймні один позитивний аспект. Перша Карабахська війна завдала тяжких збитків самоповазі та національному іміджеві азербайджанців, спонукавши світ до прикрих розважань про їхнє невміння воювати, брак патріотизму та низьку національну свідомість. Цьому покладено край – тепер усі побачили досконало вишколену, добре оснащену й мотивовану азербайджанську армію, спроможну грамотно розв'язувати складні стратегічні й тактичні завдання. Вірменам теж нема чого соромитися – вони билися мужньо й завзято, їм забракло лише сил та ресурсів. Для майбутнього тривкого врегулювання конфлікту вкрай важливим є те, щоб жодна сторона не почувалася після нього пригнобленою, ображеною та присилуваною до миру.

Володимир ВІТКОВСЬКИЙ

Закінчення в наступному числі

